

Rahvusringhäälingu kuvandiraamistik: Taustategurid ja muud hüpoteesid

Hagi Šein

Lähtekoht

Kuvandi all mõistame arvamuste, veendumuste, hoiakute ja tõekspidamiste kogumit ühe nähtuse olemusest ja väärtusest.

Alustan veidi kaugemalt. Umbes 40 aastat tagasi sai eesti meediasotsioloogias alguse tüpoloogiate loomine. Ülo Vooglaid tegi esimese Edasi lugemise tüpoloogia, 1972. aastal sai minul valmis esimene teleauditooriumi tüpoloogia. Vaatajatüüpe arvutasid arvutid — siis veel suurt saali täitvad Uralid, mis aitasid ankeetide tunnusteeruumis tunnustekujundeid-kuvandeid eristada. Umbes 35 aastat tagasi pidasime Sangastes kuvandite eristamise seminari.

Seal ringles üks veidi nilbe venekeelne anekdoot eksinud kurnatud rändurist, kes otsis lootusetult teed pilkases pimeduses, lumes ja külmas. Lõpuks nägi ta kaugel tulukest paistmas, jõudes vaevaliselt madala lumme mattunud hütini. Ta hingas väikele jäätunud aknale ja hõõrus käega, et näha, mis sees toimub. Jääkristallid aknal olid paksud, seest ei paistnud suurt midagi. Võttis aega, enne kui jääkihid vaevaliselt sulama hakkasid, ent lõpuks võis juba midagi aimata. Ühel hetkel sõnas mees kerge ärritusega: „Kurat küll, mitte ei saa aru, kas nad seksivad või on see muster lihtsalt niisugune.“

Anekdoot osutab kuvandi suhtelisusele. Me näeme teravamaid või hägusamaid kujutisi, need

avalduvad enamasti kaudselt, n-ö jääkristallid on vahel. Kuvandid algavad muljest, tundest ja mõttest, need võivad kinnistuda pikaks ajaks, muutuda tavalauseingiks, tõekspidamiseks, hoiakuks, stereotüübiks, müüdiks või jääda hoopis kergeks aimduseks või alateadvuslikuks signaaliks.

Oma kuvandist aimu saamiseks ei piisa enesele otsa vaatamisest, tuleb vaadata teiste silmadesse ja näha teiste sisse. Osa kuvanditest avaldub käitumises ja sõnades, aga enamasti vaid osa. Alati ei osatagi seletada, miks üks või teine kuvand on just selline, nagu ta paistab. Kui kuvandist räägitakse, siis enamasti soovitakse, et see oleks hea, õige, positiivne, tugev ja kirgas. Kes tahaks omada halba imagot? Head kuvandid hoiavad suhteid ja võimaldavad kommunikatsiooni, moodsas keelepruugis võib öelda, et head kuvandid müüvad. Kuvandite kujunemist püütakse mõjutada, sellesse pannakse palju raha. Kuvandit peetakse oluliseks.

Suur puri püüab palju tuult. Eesti Rahvusringhäälingu (ERR) kuvandeid on ilmselt mitmesuguseid ning need erinevad inimeste ja gruppide kujutlustes ja veendumustes nii teadvustatud kui alateadvuslikena, seda sageli üheaegselt. ERRil on ilmselt vaja uurida, teada ja kujundada oma kuvandeid talle olulistes ühiskonnagruppides, nii mikro- kui makrokuvandeid.

ERRi, Eesti Raadio ja Eesti Televisiooni kuvandid ei kattu, erinevate programmide (saadete, sarnade) kuvandid pole sarnased, erinevate valdkondade, spordi, uudiste, kultuuri või meelelahutus-saadete kuvandipildid pole ühesugused, nii nagu erinevad ka saatejuhtide, institutsiooni juhtide,

formaalsete ja mitteformaalsete liidrite, lemmik- ja vähem lemmikesinejate kuvandid.

Mitmekordistage see eristuvate ühiskonna- ja auditooriumigruppidega ja te saate kuvandite müriaadi. Tõsi, kuvanditel on võime ennast kokku rullida, üldistuda, jätta kõrvale üksikasju, muutudes sümbioosiks ehk koondkuvandiks. Ilmselt tahame just neid ringhäälingu, ETV ja ERi institutsionaalseid koondkuvandeid mõista ja mõjutada nende kujunemist.

Kuvandeid mõjutavad nii sisemised kui välised asjaolud. Väliste vastu sageli ei saa, mõned asjaolud on objektiivsed ja paratamatud. Aga ma usun samas, et kuvand kui selline on tugevasti seotud subjekti kujutlusega iseendast, seega peaks ERRi eneserefleksioon, eriti aus ja pidev eneserefleksioon olema kuvandiasjus hea abiline.

ERRi üldine kuvandiraamistik

Kuvandi kujunemisel on ajalugu. Me elame sellega koos — osa kuvandijoonistest tulevad aastate tagant, mõned hääbuvad, asenduvad teistega, teised jäävad alles või jätavad oma jälje uutesse kujutlusesse. ETV uuemas ajaloos on olnud palju murdejooni, see on olnud hüppeline, katkestustega ja fragmentaarne, seega produktiivne kuvandigeneraator. Aga uue aja kuvandiheitlus algas tegelikult raadiost, kui Trio grupi Kuku Raadio kuulutas end „raadioks mõtlevale inimesele“, mis sai vaimseks lahingusignaaliks võitluses Eesti Raadioga. Tõsi, raadio areng ei kujunenud edaspidi nii dramaatiliseks kui ETV oma, kellel pole ajalooliselt olnud kunagi kuigi pikka kuvandirahu. Miks see nii on olnud?

1989 oli see aasta, mil esimest korda kuulsime Eestis sõnaühendit „avalik-õiguslik ringhääling“. Head inimesed Euroopast tulid meile seda õpetama. Õpetuse kvintessents sisaldas põhimõtet, et avalik-õiguslik ringhääling on üks demokraatliku riigi ehitamise aluskividest — ideaalis rahvusriigi, selle identiteedi üks sümboleid ja kandjaid, ja lisaks kõigele ka ülioluline kultuuriinstitutsioon. Niisugust hiilgavat kuvandit pidi saatma poliitikute toetus ja rahva armastus. Õpetust uskudes asusime 1990. aastate alguses seda ideaali õhinaga teostama.

Üsna pea sai selgeks, et asja ilustati, et uue demokraatia joobumuses müüdi meile ideaali, kuid ei räägitud vastuoludest, ohtudest ega pahupooltest.

Õige ruttu ilmnis, et telemaastikule, mida asusime kujundama, saab kõige olemuslikumaks jooneks vastandumine. Eesti uus televik (kui kasutada analoogiat sõnaga „elavik“) ei muutunud nii praktilikas, poliitilises diskursuses kui ka kirjutava meedia käibetõdedes ruttu mitte ainult duaalseks, vaid ka bipolaarseks.

Eesti televaldkonda ei käsitletud tervikliku fenomenina, valdavalt hakati kõigis vaadetes avaliku ja kommertstelevisiooni vastandama ning arenguprotsessi dramatiseerima. Trio kõrval käivitas vastutuulegeneraatori ka Äripäev, kes 1990ndatel küsis ikka ja jälle, kas ETVd ei peaks privatiseerima või likvideerima. Omavahelise telesõja lõpetanud erakanalid ühinesid Ringhäälingute Liiduks, ja marssisid demonstratiivselt, argumente esitamata välja avaliku ringhäälingu rohelise raamatu arutelult (1996), mis sisuliselt pakkus ringhäälingurahu ja tasakaalustatud ringhäälingupoliitikat.

Ajakirjandus võttis selle vaatenurga kiiresti omaks. Erakanalitel oli vaja reklaamiraha ja enesetöestust, mida sai peamiselt ETV arvelt. Kümneni lõpus oli meedia juba kontsernide valduses. Eesti Meedia, kelle Kanal 2 oli 2002. aastaks tekitanud 120 miljoni kroonise kahjumi, surus poliitikute toel oma huvipedaali põhja — suuremad võidud oli kommertsreklaami keelamine ETVs ja vabanemine litsentsimaksust.

Võib öelda, et ringhäälingutüüpide vastandamine ja eristamine on vähem või rohkem aktiivsel moel ja ühekülgsel viisil käibel olnud viimase 20 aasta jooksul. Kahjuks ei leidunud Eestis ühtki riigimeest, peaministrit, erakonda, kultuuritegelast, teadlast või survegruppi, kellel oleks õnnestunud seda vastandumise diskursust muuta.

Vastandumine on loomulik vahend identiteedi konstrueerimisel, ent see on otstarbekam pigem turul kui kultuuris. Ja isegi turul on olemas eetika. Ringhäälingu juhtumi puhul tekkis aga ülemäärast polariseerumist võimendav kuvandiraamistik — see lastehaigus ei osutunud ravitavaks, muutudes krooniliseks. Ja kuigi tänases digimaailmas kaugeneme kiirete sammudega ruumist, kus ringhääling domineerib, pole ringhäälingukultuuri jaoks väheproduktiivne diskursus kusagile kadunud. Pealegi ei ole ma kindel, kas me oleme ikka nii targad, et analoogringhäälingu ajastu käitumis- ja mõtlemismalle mitte kaasa tirida multimeediatee-

nustest küllastuvasse digitaalsesse olevikku ja tuleviku. Aeg näitab.

Kuvandislepp

Minevikuäpardustega võiks lõpetada, aga tundub, et vähemalt ETV pikk kuvandislepp lohiseb tänasesse mingil määral veel kaasa.

Üleminekul nõukogude televisioonist avalikule ringhäälingule eeldasime sellele aprioorse, õigusstatud ootusena selget poliitilist legitiimsust ja institutsionaalset poolehoidu, mis küll seadusekirjas 1994. aastal tuli, aga tegudes enamasti mitte. Pingutused seadusega püstitatud avaliku huvi teenimist tagava programmi jaoks piisavate ressursside saamiseks ja riiklikult kinnitatud arengukavade tõsiseltvõetavuse tagamiseks ei osutunud ühelgi juhul küllalt edukaks. ETV jäi enamasti jalgu liberaalse meediamajanduse poolehoidjatele. Majanduslikku võitlust saatis ka dramatiseeritud kuvandiheitlus.

Umbes kümme aastat, mis kulused kommerts-kanalite tekkimiseks, ühinemiseks, turuga kohanemiseks, töötavatesse kommertsmodelitesse sisseelamiseks ja kanalite välismaalastele müümiseks, kulgesid riigi kommertsringhäälingut soosiva poliitika paistel, mis külmutas kanalite arvu seitsmeks aastaks, viis reklaami ETVst ja Eesti Raadiost, rikkudes samas lepet vastavate kompenseerivate tagatiste kohta, ei võimaldanud avada ETV2 kanalit juba vähemalt kümme aastat tagasi ega luua pädevat ringhäälinguregulaatorit, mis Euroopa riikidest puudub ainult Eestis.

Eesti ringhäälingupoliitika pole osutunud kuigi targaks ega põhine elegantset visioonil. Küsimus pole selles, et metsikut ringhäälingukapitalismi oleks tulnud karmilt pidurdada, seda ei tehtud ka muudes valdkondades. Arvan vaid, et riik talitas valesi avalik-õiguslikku ringhäälingut nõrgestades. Õnneks säilis mingis kollektiivses rahvuslikus alateadvuses usk, et infotegu ei tohiks täielikult kaubastada. Seda riigivõim teadis, mistõttu eesti avalik ringhääling säilis.

Niisugune on ringhäälingu poliitika ja raha pool. Aga transformatsiooniga saatis ka ülemäärane ühepoolne kuvandiline ründejõud, mille vastu saamiseks oli ETV-l vähe kogemusi ja nappis liitlasi. Mäletame ju kõik neid kuvandilise meistriklasi märksõnu — ülerrahvastatud dinosaur,

avalik-õigusliku ringhäälingu nimme riigiringhäälinguks nimetamine —, samas kui seadusest tulenevalt ei olnud olukord sisultki ammu enam selline. Arsenali kuulusid veel positiivse arengu mittermärkamine, telemaja kuvandamine logeleivate teletöötajate mõnusa ajaviitmispaigna, kohatu ja vale era- ja avaliku kanali programmikulude võrdlus, erakanalite programmi erisuste mittermärkamine võrdluses ETV põhimõtteliselt erineva programmistruktuuriga, maksumaksjate südame-tunnistusele apelleerimine, kujutluse loomine, et erameedia suudab asendada avalik-õiguslikku, jutud staaride lahkumisest, ETVsse kahel korral riigikontrolli saatmine erakanalite palvel, mis ei tõendanud ühtegi süüd, ja nii edasi.

Tõsi, ETV oli ka ise hädas — reforme ei olnud kerge teha, ringhäälingunõukogu pidi skandaalidega vallandama kaks peadirektorit järjest, kellest esimene viis organisatsiooni pankroti äärele ja teine kaotas pea, sest jäi ilma igasugusest toetusest.

ETV oli heitunud, tõmbus kaitseesse, suhtekorraldust alles õpiti. Avalik-õiguslik idee pidi ju olema õige, kuid seletustest, ratsionaalsetest argumentidest, eriti aga eneseõigustusest polnud suurt abi. Kipub olema nii, et praegugi on sellest suhtemallist veel palju alles. Huvid lahknevad endiselt jõuliselt.

ETV kuvandiloolises arengus oli ehk kõige helgem periood Ilmar Raagi aeg. Esiteks suutis Raag luua ETV-le kultuuriinstitutsiooni imago. Muidugi oli tal seda kergem teha pärast seda, kui reklaam lahkus ETVst, erakanalid andsid ETV-le hõlpu ega pildunud enam hoogsalt kaikkaid kodarasse. Majandus oli tõusuteel. Tal õnnestus ETVd intellektuaalselt väärtustada, kuigi ka tema ei suutnud ETVd poliitilisele eliidile usaldusväärseks muuta. Ent põhiline — kultuuritööstuse terminoloogia, ETV kui vaimuelu agent, liitlaste otsimine ja võimalike liitlaste positiivne hõlmamine, pingeid ennetav suhtekorraldus ning Raag ise kui sädelev eestkõneleja, usaldusväärne, sümpaatne ja mõistev kultuuritegelane, säratasid ETV kuvandit. Raagi järgnenud perioodil läksid liitlased jälle kaduma, ent nüüd juba enam mitte erakanalite tõttu, vaid ETV enese hooletusest. Rahvusringhäälingu (ERR) ettevalmistamise perioodil ETV positiivne kuvandipilt tuhmus.

Üks asi jäi ETV ja Eesti Raadio rahvusringhää-

lingueelsel perioodil kogemata. Kahjuks ei õnnestunud nende aastate jooksul kordagi näha, kuidas töötanuks piisavate rahaliste vahenditega toetatud avalik-õiguslik televisioon ja raadio ning mis oleks muutunud nende kuvandis ja omaksvõtus, kui nad saanuks täisvõimsusel tegutseda.

Mida ütlevad targad?

Nüüd on rahvusringhääling loodud ja digiajastu käes. Tõekspidamised ja ringhäälingu kasutamise viisid muutuvad kiiresti, ent rahvusringhäälingute aeg siiski veel kestab. Võimalik, et viisteist, kakskümmend või rohkemgi aastat, kaugemale ei oska ennustada, televiisor on muutumas juba kokkurullitavaks ja seinale riputatavaks esemeks. Aga kui me usume Habermasi, McQuaili, Jakubowiczit, Lauristini ja Riigikogu, siis peame ütleva, et ERR peaks olema suurosaline avaliku ja sotsiaalkultuurilise diskussiooniruumi toimimises.

Kuvandispetsialistidele terendab siin kolm kodanikuühiskonna seisukohast olulist positiivset ideed. Nad peavad tõestama, et rahvusringhääling võimaldab a) kõigile infoligipääsu ja b) osalemisvõimaluse ning c) et inimesed tunnevad ringhäälingus ära iseenese elu. On see nõnda? Kas ETV ja ER on omased ja äratuntavad, kuuluvad meie olemusse, traditsioonidesse, kultuuri ja argikonktexti? Kuidas nad vaatajat kõnetavad, iga programm omaette ja ERR kokku? Kas nad reflekteerivad Eestit piisava põhjalikkuse ja hoolivusega või laotakse osavat meediamosaiki, fragmentaarselt lego, mis ei anna kokku seostatud elupilti?

Marju Lauristin arvab, et rahvusringhäälingut on tarvis selleks, et see kõneleks eesti keeles, Eesti asjadest, Eesti inimestele ja Eesti inimeste osalusel, et ta kvalifitseeruks kultuurikanalina, tehes Eesti elust seriaale, head publitsistikat ja head omamaist meelelahutust. Niisugune ideaalne kuvandipildi sõnastus on muutnud aksioomiks. Tarkade arvamusi kokku võttes peab tunnistama, et ERRi kuvand peab olema väärtuspõhine.

Väärtuspõhine kuvand

Niisiis on rahvusringhäälingu legitiimsus konstrueeritud väärtuspõhiselt — seadus eeldab, et ring-

hääling täidab ühiskonnale olulisi funktsioone. Tegelikuses on olnud probleeme nii poliitilise, majandusliku, sotsiaalse kui sektorisisese legitiimsusega.

Väärtuspõhist kuvandit on raske saavutada. Üks avaliku ringhäälingu stabiilsematest väärtuspoliitsidest — kõrge usaldusväärsus — on saavutus omaette, ja on kestnud isegi viimasest kümnendist kauem. Aga see on nagu medal rinnas, staatuse tunnustus, mis näitab küll asja olulisust, aga ei vea auditooriumi vedurina kaasa; suhtumises on midagi sarnast tohtritega, keda me enamasti usaldame, aga kelle juurde läheme ainult siis, kui häda on käes.

Erakanalite kognitiivne omaksvõtt põhineb hoopis muul — inimeste loomumastel meediakäitumist esile kutsuvatel köitvusteguritel. Esmasid köitvustegureid loetletakse viis: konflikt, komöödia, seks, info ja üldinimlik huvi ehk *human interest*; teise tasandi köitvumagnetitena lisanduvad samastumisvõimalus, sümpaatia, nostalgia, usaldusväärsus, uudsus, olulisus, ilu ja praktiline kasutamiseväärtus.

Neile ongi üles ehitatud vaatajat läbi teleõhtute kaasa viiv televool. Parima eetriaaja (*prime time*) televoog on nagu lasteaiakasvataja, kes võtab vaatajat käest kinni ja juhatab teda piki igaõhtust teleriteed. Avalik ringhääling nii ei käitu, eeldades, et tegemist on teadlike teleliiklejatega, kes teavad ise neile sobivat rada. Võimalik, et ka avalik-õigusliku telekanali jälgija vajaks toimekamat suunamist ja patronaazi, nii nagu seda praktiseerivad eratelekanalid. Tõsi, viimased on vaatajakontaktidest ka palju tungivamalt huvitatud kui avalikud kanalid, sest nende tegevusressurss tuleb üksnes vaatamis-mahust.

Muidugi oleks ETV puhul teenäitamine keerukam kui erakanalites, sest programmi väärtuspõhisus ei anna end kergesti tõlkida auditooriumit liigutavate stiimulite keelde. Võimalik, et selle keerukuse tõttu kõnelevad ETV programmi armsad vaheklipid igasugustest muudest olulistest asjadest, aga mitte niivõrd programmist. Arvan, et saatekava juurde juhatamise/teenäitamise viiside üle tasuks ERRi kuvandimeistritel siiski mõelda.

Väärtuspõhine lähenemine kuvandile tähendab, et ERR, ETV ja ER peavad tähendama ühiskonnale midagi enam kui neil peab olema

inimestele rohkem anda, kui seda on saadete kogum, toodangu struktuur või funktsionaalselt, temaatiliselt ja erinevatelt vaatekohtadelt tasakaalustatud käsitlusviis. See „miski“ arvatakse olevat ühiskondlik väärtus, see kuulub *public value*, mis teooria järgi peaks olema ennekõike sotsiaalne sidusus. Me ju loodame, et meil on seda sidusust vaja ja et keegi seda meile toodab. Huvitav, mida näitaks ERRi programmide sidususeaudit?

Arvan, et sotsiaalkultuuriliselt praktiline väärtuspõhisus peaks saadetest lihtsal viisil välja paistma ja tavajälgijale arusaadaval moel nähtav olema. Enese paljudele vajalikuks tegemine on tänapäeva kultuuris raske ja õnnestub enamasti neil juhtumitel, kui tegu on vastukajaga olemasolevatele vajadustele. Riigi vajadused ja ootused ringhäälingule on seaduses hästi defineeritud, mis ei tähenda veel, et need oleksid inimestele olulised. Ka ringhäälingu puhul osutub lõppkokkuvõttes tähenduslikuks vaid see, mis suudab rahuldada aktuaalseid vajadusi, muu kipub ladestuma üha mahukamasse eetriprügilasse. Meediakirjaoskust, mis toidaks meediateadlikkust, alles hakatakse koolides tõsisemalt õpetama. Telekriitika selle sõna täpses mõttes aga on alles lapsekingades ja professionaalsete kirjutajateta.

Aga lootust ei tohiks kaotada. Seetõttu tuleks avalik-õiguslikku väärtuspõhisust arusaadavalt, lihtsalt ja pidevalt selgitada. Sellest tuleb kogu aeg rääkida ja see peab näha ning kuulda olema. Programmil tervikuna ja igal sarjal-saatel eraldi peaks olema selgelt tajutav avalik otstarve (*purpose*). ETV-l on võime toetada ja kanda demokraatlikke väärtusi, aga seda, kas see ka tegelikult õnnestub, tuleb kogu aeg hoolsalt kontrollida isegi siis, kui ERR näeb näiteks oma järjekordselt mõõdetud kõrget usaldusväarsust.

Kui kõrgest hinnangust hoolimata olla kriitiline, siis paistab seegi, et kogu ERRi uudistevool ja konkreetne uudistetegu ning ajakirjanduslik käsitlus üldisemalt polegi alati professionaalsed ja põhjalikud. Oht, et tõde sureb või jääb poolikuks, pole välistatud ka avaliku ringhäälingu puhul. Kõrgete usaldusväarsusnäitajatega võib ennast rahustada, aga mitte lasta uinutada. On veel huvi, omaksvõtt, poolehoid, lähedus, mõistetavus, osalustahe, suhestatus ja muud kvaliteedid, mis pole vähem olulised, aga millest me väga palju ei räägi ja mida eriti ei uuri.

Väärtusjutu lõpetuseks võiks kokkuvõtvalt öelda, et ERRi kuvand võiks toetuda lihtsalt arusaadavale ja selgelt tajutavale vaimsele ja kultuurilisele tähendusrikkusele, kiirata vajalikkust, kasulikkust, toimetulekutarkust, kriitilist meelt ja selget mõistust. Ta peaks olema tehtud nii, et tekiks mõistetav seos sotsiaalsete gruppide eelistuste ja vajadustega. Kindlasti ERR seda juba ka mõneti suudab. Aga kui tahta enam, siis võiks parafraseerida üht Raul Rebase mõtet ja öelda, et rahvusringhäälingul võiks olla Eesti ühiskonnas rohkem ankruid.

Erakanalitest

Eestis on formaaditud, meediamajanduslikult efektiivsete kommertskanalite ehitamine hästi õnnestunud. Programmi allutamises esmastele köitvusteguritele, sihtgrupifookustele, reitingutele ja turuedule ning auditooriumi maksimeerimise võtete kasutamises on nad professionaalsel tasemel.

Kunagi ETVd asjatult matkida püüdnud erakanalid on jõudnud kultuurilises mõttes sellese nüüdisaegsesse angloameerikaliku telemajanduse ja teletööstuse rahvusvaheliselt levitatavasse formaadimudelis, mille väiksem osa täidetakse kohaliku sisuga, kuid enamik ostetakse mujalt sisse. TV3 tegi selle töö rutem ära, sest tal on kauem olnud välismaalasest peremees. Kanal 2-l võtsid eksirännakud kauem aega, maandumine Schibstedi ja Eesti Meedia kontserni tõi sellesse mudelisse rohkem kohalikke nüansse ja seepärast on Kanal 2 täna sisu poolest veidi edukam kui TV3. Toimib telemajanduse masinavärk, milles töötavad auditoorses mõttes edukad universaalsed mehhanismid, mis optimeerivad viisi, kuidas kultuuritööstuse produktidega teenida raha selleks, et teenida raha.

Meil ei ole enam illusioone, nüüdseks on kõigile selgeks saanud, milline teleprogramm toimib reklaamile allutatud telekeskkonnas. Niisugusele kommunikatsioonitüübile on Eestis kindlustatud ka täielik, sisuliselt regulatsioonivaba ja kultuuriliste koormisteta tegevuskeskkond. Nüüdisaegne televisioon on ehitatud üles nii, et kasumlikkust saab suurendada vaid kvaliteetse ajakirjandusliku, dokumentaal- ja kultuuriprogrammi minimeerimise arvelt. Seda näeb iga inimene, mistõttu ei lakka ma imestamast künismi üle, kuidas Eesti praegune peaminister kõrvutab avalik-õiguslikku ringhäälingut eraringhäälinguga.

Olles uurinud erakanalite kredot, pole ma avastanud midagi peale varjamatu pragmaatiliseuse. Väärtuspõhine sotsiaalne credo peaaegu puudub. Esikohal on reiting, vaatajaprofiil, sihtgrupp, auditooriumi maksimeerimine ja kasumimarginaal.

Nii Kanal 2-le kui TV3-le on viimastel aastatel iseloomulik olnud silmapaistev enesekindlus, sest enamik ohte nende tuluallikatele kõrvaldas riik — 2002. aastal ohu reklaamituludele ja 2008. aastal ka litsentsimaksu kulud.

Pilk majandusnäitajatele ütleb, et alates 2002. aastast on TV3 äritulu kahekordistunud ja Kanal 2 oma neljakordistunud, viimasel kuuel aastal on TV3 saanud stabiilselt kasumit kuni 30 miljonit aastas, 2007. aastal isegi 40 miljonit. Kanal 2 edulugu on silmapaistev — kuus aastat tagasi 20 miljoniga aastas kahjumis olnud kanal lõpetas 2007. aasta peaaegu 70-miljonilise aastakasumiga. Enne majanduskriisi, mis kanalite tulu karmilt kärpis, oli mõlemal telejaamal programmi tegemiseks juba enam-vähem sama palju raha kui ETV-l. Auditooriumi on kahe peale kokku olnud stabiilselt veidi üle 40%. TV3 oli kuus aastat järjest turuliider. Toomas Vara ütles intervjuus, et kaotus Kanal 2-le oli lohakas, näpukas, mida saab end kokku võttes kiiresti parandada.

Kindlasti tuleb kolleegide väike omavaheline nagistamine asjale kasuks. Kanal 2 ja TV3 on vaadatavad ja meeldivad paljudele, on sihtgrupp, kes ETVd eriti ei vaja. Seega sobivad erakanalite kuvandid ja see, mida nad teevad, Eestile hästi.

Kui kuvandeid veidi uurida, siis tõestavad need vääramatult, et nüüdisaegne eratelevisioon on ennekõike ja peamiselt meelelahutus. TV3 ja Kanal 2 on meelelahutustelevisiooni vormeli inkarnatsioonid Eesti oludes.

TV3 on formaaditud rahvusvaheline telestandard. Ta on rahamasin, mis on küll viimasel ajal veidi pea kaotanud, sest Kanal 2 paneb rabelema. See aga pole TV3-le enamasti hästi lõppenud. Enamasti nad ei suuda Kanal 2 mängulisuse ja riskijulgusega kaasa minna. TV3 teab, mis ta teeb, ja teeb kindla peale, jäädes üldmuljelt jahedaks ja eemalseisvaks, vaashoituks ja omamoodi väarikaks, enesekindlaks majandussubjektiks, *business to business* organisatsiooniks, mida juhivad ülimuslikuna kasumimarginaal. TV3 sätib ennast soodsa nooremale intelligentsemale ja pragmaatili-

sele linnapublikule, universaalsele tarbijaskonnale, keda ei vaeva eriti rahvuslikud tunded, kes teletoiduna ei pea tingimata eelistama eestimaist. Minu jaoks on TV3 Eesti poole pööratud nagu tuhmim kui Kanal 2-l. Aeg-ajalt lahvatub mingi ajakirjanduslikkus, et siis jälle kaduda. Ent poolkommertsuudised, „Kahvli“ reanimatsioonid, paar heroilist heategevat kava, laulmised, mängud, palju krimi ja maailma teletoodangu paremikki kuuluvaid sarju teevad oma töö. TV3 on näide sellest, kuidas telenõudlusele ratsionaalselt vastata ja sellega raha teha.

Kanal 2 on emotsionaalsem, ulatuslikuma tundeskaalaga kui TV3, ei kuulu ketti, on originaalsem ja julgem, omamaisem ja vabam. See on Eesti Meedia kontserni televisioon, survevõimas, läbimõeldud, kohati intelligentne ja kohati madalavõitu skandaalimaiguline postmodernistlik tabloid, kus kõik on kõik — madal ja ülev, reaalne ja müstifitseeritud on ühepajatoiduks kokku segatud, rosinapuder ohtra kaneeliga, totaalne fokuseeritus hõlmatava sihtgrupi maitsele ja televoolavuse hoidmiseks, täpne arusaam kõigest telemeedia temaatilistest ja žanrilistest köitvusteguritest, tavamaitse ja massiauditooriumi huvieelistuste täpne tundmine, TV3st mahukama eestikeelse programmiosaga *prime time*'i ajal, koduperenaiselikum ja anusaagimlikum.

See on Ivar Vigla uudisteajakirja, Tuuli Roosma lavastatud suhtedraamade, Hannes Vörno seksuaaleelistusi uurivate tõehetkede maailm, mis on võrtsitatud Vösapetsi uljuse ja Mart Sanderi elegantsiga, Mart Juure ja Peeter Oja häälekalt vaikuma ärapanemisega, lostiliku müstikaga, aga ka sulniste tunnete ja roosa glamuuriga. See on tulistamine märklaua keskele. See on Eesti Meedia kontserni meediahaare, Kadastiku kallistus eesti rahvale. Lisan oma arusaamale ka Ilmar Raagi kuvandijoonise — Kanal 2 on telemaailma Õhtuleht, tabloidtelevisiooni mudel, mida tugevdab Schibstedi Eesti Meedia kontserni haare.

TV6 ja Kanal 11 tugevdavad TV3 ja Kanal 2 sihtgruppide haaret, siiski viivad praegused Eesti „väikesed“ kaabelkanalid ning välismaised kaabli- ja satelliidikanalid väikeste kildude kaupa ära kolme suure eesti telekanali auditooriumi. Vaatajaskonna edasine killustumine ja televaatamise üha personaalsemaks ja individuaalsemaks muutumine on küll aeglane ent pidev, telepakkumise

kasv lisab võimalusi oma teemavalikut soovivale publikule. Veel on vara öelda, keda väikesed rohkem murendavad, kas oma emakanaleid või ETVd.

Et näidata, kuidas erakanalite juhid mõtleavad, tegin väikese kokkuvõtte paarist Toomas Vara viimase aja intervjuust. Niisiis, TV3 teab oma profiili selgelt — selleks on noor, haritud linnainimene. Sellele on allutatud programmi suunitlus ja konkreetsete saadete valik. (Artikli ilmumise ajaks on TV3 juhtlauseks saanud „Tere tulemast koju!“)

TV3 jaoks on meie vaatajate profiil ja telekanali kuvand tervikuna sama tähtis kui vaatajate arv. (2.10.2008)

Mõned näited, kuidas see põhimõte töötab:

Miks TV3 ei panusta *reality*'le? Elu ja konkurentide kogemused näitavad, et seda vaatab pigem „maalt ja hobusega“ kui kõrgelt haritud linnainimene, seetõttu pole me viimastel aastatel *reality* peale väga rõhunud.

Tõsi, selle nädala uudised TV3 tulevikuplaanidest kummutavad selle suvel võetud seisukoha.

Kas „Superstaari“ saade tuleb ka järgmisel aastal? Selle otsuse teeme sügisel. Praegu on näha, et vaatajatele see saade meeldib, saate kuvand läheb väga hästi kokku TV3 kuvandiga, saate vaataja profiil ehk siis sooline-vanuseline koostis on kommertskanali jaoks ideaalne — nii et pigem jah kui ei. (25.05.08)

TV6 puhul on sihtgrupiks „pigem noor, pigem linnainimene, pigem mees kui naine. TV6 on kanal noorele mehele“. Juhul kui see õnnestub, tekib meil konkurentidega võrreldes selge konkurentsieelis, sest Kanal 11 jahib naisi, keda juba täna on võimalik kõigilt kanalitelt „kätte saada“. (25.05.2008)

Mis on põhiline erinevus TV3 ja Kanal 2 vahel? Olgugi et programmi vaadates võime tunduda suhteliselt sarnased, on põhilised erinevused meie vaatajates. TV3 vaataja on Kanal 2 vaatajaga võrreldes noorem ja kõrgema haridusega. Samuti vaadatakse Tallinnas rohkem TV3 kui Kanal 2. Telekanali seisukohalt on see väga tähtis,

sest reklaamiklientide jaoks on sellised vaataja profiili detailid väga tähtsad. (25.05.2008)

Sellise rõhuga võin erakanalite kuvandijutu lõpetada. Lisada tuleb ehk vaid seda, et ka täna veel on suurem osa Eestis loodavatest ja toodetavatest saadetest kõigis kolmes Eesti suures telekanalis kas endiste või praeguste ETV töötajate tehtud. Eeva on tehtud Aadama küljeluust. Sellest tulenevad mõned probleemid ka ERRi juhtimisel ja sellel on mõju ka ETV kuvandile, sest mitme isanda teenrid on tavaliselt ise üsna tõsisel hingelises segaduses.

Jätkaksin nüüd asjust, mis annavad ETV-le kindlustunnet ja peaksid olema positiivse kuvandi aluseks, aga räägiksin ka ebakindlusest, mis seda kuvandit minu arvates nõrgestab.

Kindlustunne

ETV ja ERi kindlustunne võib täna julgelt tugineda sellele, et programmis on palju häid saateid. Kiitus tegijatele, tean omast käest, kui raskelt see tegelikult tuleb. Head ja professionaalsed saated on kõige suurem kindlustunde allikas.

ETV on nüüd heledam ja kirjum, ent programmi sisemine vedru näib ikkagi veidi kartlik, eba- ja mitte enesekindel, heakskiitu otsiv, rohkem aimata püüdev kui teadev, milline *modus vivendi* kõige paremini sobiks. ETV püüab teha kõike õigesti, aga jätab veidi üksildase mulje. Oma veendumustes peaks kindlam olema ja seda võiks sagedamini olla tunda.

ETV-le on hea, et tema saadete valik ja vaatamine nõuab teatud vaimupingutust, huvi tõsisemate asjade vastu ja teadlikku valikut. Kahjuks ei ole Eesti eri piirkonnad ja ühiskonnakihid infokajastuse, osaluse ja samastumise võimalustelt võrdses seisus, vanasti öeldi, et kaetud. ETV ekraanil on vähem sündmusepõhisust ja vähem Eestis kohalolekut, kui võiks. Kindlustunne suureneks veelgi, kui ETV-l õnnestuks Eesti elavikku, probleemide olemust ja põhjusi veelgi targemalt ja süvenenumalt käsitleda ning avalikku dikussiooniruumi sellega jõulisemalt panustada.

ETV ekraaninägude ja ERi eetrihäälte kogum on rikkalik. Kindlustunne suureneks, kui paljude soravalt kõnelejate seas oleks teleekraanil mõnevõrra rohkem vaimselt ja intellektuaalselt helen-davaid olendeid (kui laenata kujund Vahur Kersnalt).

On Indrek Treufeldt, Arne Rannamäe ja Vahur Kersna, Maire Aunaste ja Margus Saar, Andres Kuusk, Mihkel Kärmas, Tiina Jaakson ja Mati Talvik ja on ridamisi väga võimekaid raadioajakirjanikke: Kaja Kärner, Uku Toom, Helgi Erilaid, Lauri Hussar, Mart Ummelas, Riina Eentalu, Mall Mälberg ja palju teisi. Aga oleks veel kindlam, kui AK („Aktuaalne kaamera“) ekraanil näeks ja kuuleks rohkem tugevaid ajakirjanikuisiksusi. Proovige teha nii, et uudistetegijad saaksid sotsiaalsete protsesside olemusele rohkem pihta kui praegu, ja teie kuvand võidab.

ETVs on palju huvitavaid loojaid, kuid mitte alati ei ole ekraan laetud avaliku ringhäälingu vaimust ja mitte kõik ei seisa kirglikult kanali eest. Kaldun arvama, et ETV-l on lihtsam olla etendaja kui osaline. Oleks kindlam, kui see oleks vastupidi.

ETV ekraanilt on taandunud reportaaž, see kunagine kanali imetlusobjekt, kus reporter on kohal, räägib sellest, mida näeb ja tunneb, kõneleb Eesti inimestega ja on elu keskel. Niisugust pilti kohtab vahel „Pealtnägijas“, aga see on ka kõik. Kui soovitakse olla osalev televisioon, siis ei hüljata reportaaži. Mõelge ennast tagasi näiteks ülekan-desse Pilistverest, kust startis EV90, või parimatest kohtadesse Indrek Treufeldti sarjast „11 000 aastat hiljem“, ja te saate erineva osalusmõõdu eeskujud, kui lähedal Eestile võib televisioon seista.

Kindlustunnet ja head kuvandit saab kindlasti veelgi tugevdada, kui see toetub selgelt tajutavale loomevõimele, mida organisatsiooni sees tuleb suurendada, tehes mõõndusteta ruumi andekatele ja teravale mõistusele, rohkem metatasemel mõel-da suutvatele kui üksikasjadega faktitasemel sebi-jatele, leides abi ka väljastpoolt ERRi.

ETV veebileheküljed ja meediaplatvormid on saavutus omaette ja ETV2 avamine on vaieldamatu institutsionaalne ja imagoloogiline saavutus. Teine kanal lisab mänguruumi ja mõjub juba hästi. Tõsiasia, et ERRil on õnnestunud saada paljudel platvormidel meediateenust osutavaks organisatsiooniks, lisab samuti kindlustunnet.

Üks kindlustunde komponente on ETV populaarsus ehk vaadatavus, kuid on näha, et juhtidel on sellega seoses kõvasti kuvandikahtlusi.

On ilmne, et ETV-l on raskusi mitme auditooriumigrupiga, mida meelelahutuslikud erakanalid

oma televoolustrateegiatega kõvasti lukustavad. Paraku ei saa ETV reaalsetes oludes objektiivselt olla tarbitavaim tele-eeskava, sest tema eesmärgid on seatud sotsiaalselt mahukatena, on liidrikoha jaoks liiga mitmekesised ja tõsised. Samalaadse auditooriumi hoidmise asemel, mida teevad erakanalid, peavad nii ETV1 kui ETV2 saateõhtu jooksul auditooriume ja sihtgrupe pidevalt vahetama. Sellest ei tohiks teha häirivalt suurt probleemi. Reitingud ja osakaal on seatud saate väärtuspõhisusega vaid osaliselt. Muidugi muudab valitsev meediakriitiline diskursus saadete reitingud, nende koha pingeridades liiga domineerivaks, ühekülgseks, kriitika- ja analüüsivabaks absoluutseks kriteeriumiks. Eraringhäälingu puhul kehtib see küll, aga avalik-õigusliku meediateenuse olemusest ei tulene, et vaadatavus peaks olema absoluutne väärtus. 3–5% osakaalu nopib juurde vaid siis, kui nädalas oleks võtta veel kaks „Õnne 13“, kolm „Tuulepealset maad“ ja natuke oma head meelelahutust veel lisaks. ERR peab reitingute ja vaadatavuse asjus omama rahulikku ja kindlat hoiakut.

Klassikaraadiol ja Raadio 2-l pole ju kuigi palju kuulajaid, aga sellepärast ei kao nende kanalite tegemise mõte — nii tegijad kui kuulajad teavad, milleks see kõik. Ei osakaalu-*share* ega vaadatavuse-*reach*'i külge klammerdumine anna tulemust, see on kampsuni valest otsast harutamine. Loeb veendumus, et ERR teeb õigeid asju, mida Eesti ühiskond subjektina vajab. Eesti inimeste maitse on niipalju arenenud ja nad on niipalju targad küll, et nad hea ja olulise ära tunnevad. Uurimusi lugedes on selge, et vaatajad ja kuulajad tunnustavad ETVd ja Eesti Raadiot päris paljude asjade eest. Ja seda kindlustunnet ongi ju esmajärjekorras vaja.

Ebakindlus

Halvasti ütlemine, salvamine ja kerge ülbitsemine ETV arvel on kaua kombeks olnud. Kuigi vähem kui enne, ent kirjutav ajakirjandus ütleb ETV-le kohati väga halvasti ka täna, ehkki sõelapõhjaks nagu varem enamasti just ei lasta. Nõrka vastast talutakse ja torgitakse mõnuga, kui ta ei hakka vastu, ja keegi ei viitsi ennast vaevata tema mõistmisega. See on ilmselt lehe-toimetustes juurdunud stereotüüp, mille noored ja vähe kogenud ajakirjanikud, kes tavaliselt televisioonist kirjutavad,

intuitiivselt üle võtavad. Olen mõnega neist kõnelnud ja tean nende kehva ettevalmistust teleasjust kirjutamiseks. Aga ju pole nende kirjutiste taseme tõstmine toimetustele oluline.

ETV-le on halvasti öelnud ka omad, viimati tegi ETV-le üsna halvasti argumenteeritud põhjustel kõvasti haiget Vahur Kersna. Ütleme, et see oli veidi piinlik erand, aga samas ei oska nimetada ka juhtumeid, mille puhul oleks ETV tegijad, mitte juhid, võtnud vaevaks avalikult ETVd seletada või tema eest seista.

Näib, et kogemus, mille Ilmar Raag ja tema PR-meeskond sai tasakaalu ja mõistmise saavutamisel, tasub uurimist ja taastamist. Võte oli lihtne — probleemide tekkimisest teavitati avalikkust ise, probleeme seletati veenvalt, targalt ja seletaja renomee oli kõrge.

Kirjutav ajakirjandus käitub avaliku meedia suhtes tundliku valvekoerana, kes haistab hästi olukordi, mis võimaldavad avalikku ringhäälingut pingestada. Vahel asja eest, sageli pealiskaudselt, väliselt, klähvivalt ja ülepingutatult. ETV vead võimendatakse enamasti üle. Vahel on rünnaku põhjused hoolikalt varjatud — ähvardas ju ETV2 käivitamine erakanaleid mitmekümne miljonilise reklaamitulude kaotusega. Ja Eesti Meedia läks sõtta, erakanalid takkajärele. Oli lausa naljakas lugeda, kui tühiseid argumente leidsid Toomas Vara, Olle Mirme ja Urmas Oru selle vastu, et ETV2 avada.

Kahjuks jätkub ajalehtedes lahmiv telekäsitus. Toon mõned näited.

Ants Juske kommentaarist Eesti Päevalehes (24.10.2008) Laine Jänese artiklile Sirbis („Ellujäämise eelarve“, 17.10.08) selgub, et kultuuriministeriumi eelarve on tulpdiagramm:

Arusaamatu on meediapost, mis kõrgub kaks korda üle teiste. Ma pole küll kuulnud, et mõni ajaleht või ajakiri oleks riigilt toetust saanud. Ilmselt läheb see raha rahvusringhäälingule, kuid on seal tase siis oluliselt tõusnud? Ikka sisseostetud formaadid, seriaalid ja kordussaadet.

See on ilmselt liiga tugevasti ja põhjendamatult ülbelt öeldud.

4. septembril 2008 kiidab Tallinna linnavolikogu heaks Tallinna televisiooni kontseptsiooni, mille kohaselt alustatakse programmi edastamist

2011. aastast. Linnavolikogu esimees Toomas Vitut lubab endale TeleTallinna tulevast programmi kiites suurustlevat irooniat, öeldes:

Eesti rahvusringhääling võiks siit oma programmi kokkupanekul eeskuju võtta, sest TeleTallinnast ei tule propagandakanalit.

Kui ETVs tekkis lahkavaruusi uudiste uuenduste ümber, paneb 2008. aasta 5. novembri Õhtuleht repliigi pealkirjaks „ETV veristamine“:

Kui Rahvusringhääling on asunud karpima oma uudisteprogrammi, võime rahumeeli küsida, kas sellist ETVd on meil üldse vaja. Uudised, ühiskonnaelu-, haridus- ja lastesaated peaksid olema rahvusliku telejaama süda ja selgroog.

Skandaalivõimalus kaalub üles soovi tegelda asjaga põhjalikult. Standardküsimus, kas ETVd on üldse vaja, läheb kohe käiku. Ei esitata fakte, ainult arvamusi ja hinnanguid. Tekstis on arukaid tõdemisi kvaliteettelevisiooni kohta, ent mitte sõnagi sellest, mis vajab muutmist, mida soovitakse vähendada, miks seda kaalutakse, kas kavandatakse midagi kaalukamat asemele. Oluline on pauk ära panna ja see tuleb:

Ringhäälingu juhtkonna praegune kava eestlaste informeerimist vähendada on suisa kuritegelik. Loodus tühja kohta ei salli. Sel juhul haaravad ohjad kas kohalikud või Venemaa kommertskanalid.

Seda laadi kirjatööd, kus õige ja vale, fakt ja arvamus segatakse kokku sisuliselt eksitavaks teabeks, võiksid juba hakata minevikku jääma. ERR peaks seadma enesele eesmärgiks pressiga niipalju kollegiaalset ja tarka suhet üles ehitada, et telerumalust siiski vähendada, ja lehed võiks ERRile ka väärikalt vastu tulla. Ühed suured kõik. Aga kui parata pole, siis tuleb ERRil ka tugevalt reageerida.

Kuigi asjakohatud ja ülekohtused rünnakud, mis kahjustavad mainet, häirivad ning kutsuvad esile hämmeldust ja pinget, ikka korduvad, ei pea ERR väitlusse astumist enamasti soliidseks ega võimalikuks, vähemasti mitte telekraanil. Nii muutub eksitav teave stereotüübiks ja lausa müüdiks. Minu arust on ERR nii tugev subjekt küll, et

teda puudutava eksliku käsitluse puhul astuda julgelt avalikku keskustellu. See on pigem kohustus.

Lugesin läinud suve Päevalehest artiklit ETV peatoimetajalt Heidi Pruulilt, kelle tööd siiralt austan. Tema märksõnad on:

- valitsuse suhtumine on ebamäärane;
- nii esinduskogu kui ka täitevvõim ei näita rahvusringhäälingu vastu üles mitte lihtsalt ebalust, vaid ükskõiksust ja tõrjuvust;
- ministriumid ei reageeri arengukavale;
- ETV2 ei leia riigi heakskiitu, selle jätkusuutlikkusele pole tagatist;
- valitsus on ERRi suhtes mõistmatu ja tema retoorika õõnes.

Jah, see et ERRi arengukavu võetakse formaalselt, et ressursse ei piisa ja et erakanaleid soositakse või isegi avalikult paitatakse, nagu Andrus Ansip enesele lubab, on solvav. Mittemõistmine teeb nõutuks ja sunnib end pidevalt õigustama. Heidi Pruulil on õigus, aga õigustamine ei tööta ja apelleerimine valitsuse suhtumise muutusele pole kunagi edu toonud. Ka Hanno Tombergi Postimehe artikli pealkiri „Miljon kontakti nädalas, kas sellest piisab?“ kõlab nagu andekspalumine.

Minu soovitus oleks õppida kogemusest, mitte korduvalt samale rehale astuda. Eesti teleajalugu näitab, et majandus ja poliitika on alati määranud telemaailma olemisruumi. Rahvusringhäälingu rahakott on alati sünkroonis kaasa teinud Eesti majandusarengu kurvid. Vaese, kuid ausa imago ei mõju õhukese riigi ideoloogiale. Tuleb tunnistada, et läbimurre püsivasse majanduslikku stabiilsusesse ebaõnnestub ikka ja jälle pigem seetõttu, et avalikku ringhäälingut ei eristata iseseisva erandväärtusena, vaid koheldakse rutiinse haldus-institutsioonina. Seetõttu tuleks töö suunata teise kohta. Mis tahes viisil rahast rääkimine ei leia poolehoidu, avalik sektor on alati rahaga kimpus ja ühena haldusvaldkondadest jääb rahvusringhääling alla pensionitele, haridusele, tervishoiule ja kaitsevajadustele nii siis, kui raha on, kui ka siis, kui raha pole. Tõestus, et ERR on odav *per capita*,

mida Hanno Tomberg näitas, ei tööta samuti. Eelmisel katsel, 2000. aastal, kui ringhäälingunõukogu algatas sama loogika alusel finantseerimismudeli jutu, oleks rahandusministeerium juba peaaegu olnud valmis seda arutama. Aga see tasalülitati ikkagi.

Arvan, et ebakindluse asendamine kindlustundega nõuab jõulisemaid ja julgemaid samme — muuta agendat, kõneainet, rakendada teisi avalikke strateegiaid ja võtta abiks liitlasi.

Liitlased

Teised püüavad võimalikult hästi selgitada, luua ja kasutada avalikku arvamust avaliku ringhäälingu kasuks ning rakendada selleks kogu kodanikuühiskonna potentsiaali. Näide USAst 2002. aastal, demokraatliku ajakirjanduse eest seisva veebi banneril:

Rahvuslikust uuringust järeldub, et ameeriklased väärtustavad avalikku televisiooni ja raadiot ning peavad seda kaitsekulutuste järel teiseks kõige olulisemaks ja põhjendatumaks valitsuselarve kulutuseks.

Kui ERRil on samalaadset infot, ja viimastes uurimustes seda ju ka on, siis piltlikult öeldes tuleb see lüüa oma hoone uksele ja riputada ekraaninurka.

Püüame meenutada mõnd telesaadet, milles avalik ringhääling refereeris avaliku arvamuse küsitlusi ringhäälingu kohta, tekitas selle ümber avaliku keskustelu ja suutis muuta selle jutuai-neks. Meenutage mõnd telesaadet, mil avalik ringhääling oleks püüdnud ise ajakirjanduslike vahenditega ekraanile tuua Eesti poliitilise, majandus- ja kultuurieliidi seisukohti ringhäälingu asjus. Püüdke ärgitada eliiti avalikult vastama küsimusele, miks nad peaaegu üldse ei deklareeri avalikku poolehoidu avalikule ringhäälingule. Eetikanõunik Tarmu Tammerk teeb raadios head tööd, aga seda on vähe, on vaja ekraani, veebi, diskussiooni. Teleteaduse korüfee Karol Jakubowicz Poolast ütleb, et avaliku ringhäälingu suurim nõrkus on nõrk liitlaskond tsiviilühiskonna erinevatel korrustel ja institutsioonides. Mina usun, et tal on õigus.

Veel üks näide näite avalikust kampaaniast — 2006. aastal oli USA avalikul ringhäälingul oht kaotada 40% föderaalset toetusest. Mida jaamad

tegid? Nad kutsusid appi vaatajad helistama ja meilima oma saadikutele. Siin on see üleskutse.

Helista oma saadikule

— kui tead ja näed, et tulu suurendamine televisioonis on võimalik ajakirjandusliku kvaliteedi arvelt;

— kui mõistad, et kui kommerts-kultuur saab ainuvalitsejaks, on häda käes;

— kui arvad, et me ei peaks soojendama suurt meediaäri, kes meist suurt ei hooli;

— kui kuulud nende hulka, kes väärtustavad mitmekesisust ja usud, et kommertsialiseerumine ja ühetaolisus on ohtlik eelistus;

— kui näed, et inimesed avalik-õiguslikul ekraanil muretsevad ja jagavad kirglikult sinu, kohalikke, kogukondlikke ja inimlikke muresid;

— kui näed, et avalik televisioon on avalik ühiskonna hääl ja sa tahad seda kuulda;

— kui toetad avalikku ringhäälingut.

Siin on sinu saadiku telefoninumber, helista ja ütle talle seda, kiri on liiga aeglane viis kommunikatsiooniks.

ERRil on vist 11 või 12 netilehekülge. Milline neist peab kodanikuühiskonnaga avalikku dialoogi avalik-õigusliku ringhäälingu üle ja otsib aktiivset tuge oma avalikule väärtusele?

Kodanikuühiskonda sissetöötamist, kodanikuühiskonna instrumendiks ja agendiks muutumist, kodanikuühiskonna poolehoidu ja toetust taotlevad arukate vahenditega ja meetmetega nii väga tugevad (BBC) kui ka marginaalses seisus olevad avalikud telejaamad (nagu USA avalik ringhääling). Keskmised ja kommertskanalite reitingutest heitunud avalikud telejaamad ei tee seda vist seepärast, et nad kardavad, et ei saa rahvalt toetust. Aga ignorantse valitsuse vastu ei ole mujalt toetust võtta. Tuleb sellest hirmust üle saada. Ringhääling, kes teda puudutavates küsimustes avalikult vait on, käitub valesti.

Mida soovitakse kuvandist? Omaksvõttu, heakskiitu, mõistmist, sallivust, usaldust, heatahtlikkust — enam-vähem neid asju, mida me seostame sõbralikkuse, sõpruse ja armastusega. Küsige, kellega te tahate olla või olete sõbrad, ja kuvandiehitus selgineb.

Tõsi, kõigiga ei õnnestu sõbrustada. Osa publikust jääb niikuinii umbusklikuks ja ükskõikseks.

Nende pärast tuleb paraku pingutada veelgi enam. Mulle kui algajale sotsioloogile ütles Eesti Televisiooni esimesed 17 aastat juhtinud Leopold Piip umbes 35 aastat tagasi:

Ärge, noor inimene, muretsege nende pärast, kes meid vaatavad, need on niikuinii meie poolehoidjad, samuti ärge muretsege ka nende pärast, kellel pole meist sooja ega külma — neid te ei muuda, tegelge nendega, kes on keskpaisgas ega tea ise väga täpselt, miks kelle poole hoida.

Vaadake üle, kes räägivad avalikust ringhäälingust. Kas ainult ERRi juhid, või ka teadlased, sotsioloogid, seotud organisatsioonid, vaatajad, ringhäälingunõukogu, kas keegi ERRi ühiskondlikust nõukojast on teid avalikult toetanud? Ja te leiate, et palju hääli puudub, et pilt on ühekülgne. Imagod tekkivad sihtgruppides, kes organisatsiooniga kokku puutuvad. Kas need sihtgrupid on arutellu kaasatud? Võitke enese eest kostma need, kes on teist huvitatud. Oluline on haritud inimeste ja kultuuritegelaste omaksvõtt. Pean veel kord kordama, et kui ERRil ja eriti ETV-l ei ole eesti vaimu- ja kultuurieliidi toetust ega kodanikuühiskonna tegusat poolehoidu, jääb ta hääl nõrgaks ja ta jääb oma hädadega ükski. Liitlaste olemasolu suurendab positiivsete kõneisikute hulka.

On vaja mõelda ka sellele, kes aktiivsetest teletegijatest on avaldanud avalikult poolehoidu oma organisatsioonile, kes on võidelnud selle eest, inustage neid sekkuma, kui ERR seda vajab. Oma-de avalik toetustöö ei peaks piirduma Allikmaa, Tombergi, Tammerki ja Pruuliga.

Ja andke ühiskonnale avalikult aru oma tegevusest. Keegi ei keela selleks kasutamast ekraaniaega ega veebi. See huvitab inimesi. Siis tuleb palju liitlasi ja te olete nende võrra tugevamad.

Erisus ja sobivus

Kuigi oleme omaks võtnud, et ERRi eesmärgiks on olla demokraatliku kodanikuühiskonna toimimise tugi ja ta täidab olulist sotsiaalkultuurilist rolli ning erakanalite eesmärgiks on peamiselt meediaturu efektiivne tööhoidmine tarbijate vajaduste rahuldamise kaudu, siis selles asjas on üks olemuslikult dramaatiline probleem, mis otseselt seostub avaliku ringhäälingu identiteedi ja kuvan-

diga — paraku on nii, et avaliku ja erameedia sageli vastandlikke eesmärke on võimalik saavutada väga sarnaste, sageli eristamatute vahenditega. Lihtsaim näide — „Tantsud tähtedega“ ja „Laulud tähtedega“ võinuks mõlemad olla ka ETV saated, nii nagu „Laululahing“.

Auditooriumi köitmise reeglid on universaalsed, olles häälestatud inimeste informatiivsetele ja meelelahutuslikele põhivajadustele, mis tuginevad inimloomuse, sotsiaalpsühholoogia ja dramaturgiareeglite heale tundmisele. Need on suure vaatajate hulga pakkumise reeglid reklaamiandjatele. Kuni neid põhimõtteid õnnestub järgida ja raha on, suudavad üleriigilised telekanalid ka täna vältida vähemuskanali saatust, kuigi plahvatavas meediapakkumises on see üha raskem. Kuid on ka teine võimalus — ümber mõtestada vähemustelevisiooni kontseptsioon ning teha niisugust kanalit teadlikult.

Näib, et see on digimaailmas varsti ka ainus loogiline võimalus tähelepanu ja tarbimist leida, ja ma soovitaksin ka ERRil vähemustelevisiooni paratamatus uut moodi mõtestada. Esiteks sellepärast, et kättesaadavate telekanalite arv on suur, et auditooriumid jätkavad killustumist, et meediavalik personifitseerub, sest kõike seda toetab uue tehnika areng, millesse maailmas pannakse meeletu raha. Võimalus, et riik tahab ja saab avalikku ringhäälingusse anda raha samamoodi kui soomusmasinatesse ja kahuritesse, on perspektiivis väga väike.

Minu hüpotees on, et teadlik kuvandimuutus massitelevisioonist vähemustelevisiooniks võiks tuua kaasa pöördelise muutuse kodaniku- ja kogukonnatelevisiooni poole, mida avalik ringhääling oma olemuses peaks olema. See on arengumudel, mille läbimõtlemine jäi Euroopa väljapaistvatel meediasotsioloogidel 1960ndatel pooleli. See toimus veel enne, kui ringhääling avati eraomandusele ja algas kramplik võitlus auditooriumite pärast. Täna räägitakse jälle, et televisioonil on aeg hakata massitoodangu asemel tegema olulistele auditooriumigruppidele n-ö rätsepaüliskondi, tõenäoliselt eelkõige avalikul ringhäälingul.

Eristumine peab töötama selge sisuga ja funktsiooniga tajutava märksõnana ja põhimõtteliselt on see erisus suures plaanis ka toimunud. ETV ja ER eristuvad. Kuvandi jaoks on oluline seda eristumist avalikult rõhutada ja meelde tuletada. Olu-

kordi, kus eristumine hägustub, kus ETV muutub mingites katsetes, teemalahendustes, võtetes ja käsitluses väheeristuvaks või sarnaseks kommerts-televisiooniga või, mis on ETV-le eriti raske juhtum, kui oluline maha magatakse ja erakanalid suudavad olulistes asjades ERRi edestada, tuleb püüda süsteemselt välistada. Vältida tuleks isegi kerget „kolletumist“. Väiksemaid apse juhtub ju ikka, näiteks strippar Marco intervjuerimine ETVs, aga neid peaks ikkagi suutma ära hoida.

Erisuse piirjuhtumid ongi kõige keerulisemad, sest need mõjutavad kuvandit. Kohati tekib kahtlusi, kas enesekuvandiga on ikka kõik korras. Kuvand on reaktsioon, kahetasandiline selles mõttes, et ta kujuneb vastavalt institutsiooni või üksikisiku enesekuvandile, millele vastavalt ta loob oma kommunikatsioonipilti. ETV-lastel, kes töötavad ka erakanalitele, võib kohati segamini minna, mis on igal konkreetsel juhul prioriteet. Kas kõik ERRi töötajad ikka teavad organisatsiooni eesmärke ja mõistavad avaliku kanali olemust? Vahel tundub ka küsitav osta ETVsse saateid neilt väiketootjatelt, kes teevad tööd kõigile kanalitele ega taba või ei saa järgida ETV esteetikat ja sinna sobivat käsitlusviisi.

Omlaadsusest

Probleem on selles, et kuigi avaliku ringhäälingu demokraatliku ja sotsiaal-kultuurilise rolli visioon on ilmselt veatu, pole sellele ideele leitud head tõlgendust väärtuspõhisest ühiskonnafilosoofilisest lähtealusest huvipõhiselt töötava meediatarbija argiteadvusesse. Auditooriumi on käsitletud kui mikserdatud segu kodanikest, tarbijatest, mänguritest, nautlejatest ja fännidest. Paraku kipub kõige raskemini teostuma ühiskonna kooshoidmine ja kodanikutelevisioon, mis peab käigus hoidma aktiivset ühiskondlikku läbikäimist ja mõttevahetust erinevate ühiskonnagruppide vahel.

Lääne-Euroopal on meiega võrreldes olnud kergem, sest avalik-õigusliku meedia traditsioon kasvab ühiskonda sisse pika aja vältel loomulikult viisil ilma kommertsmeedia segava mõjuta. Meie üleminek on olnud valuline ja õigupoolest polegi ühtegi hästi toimivat avalik-õiguslikku mudelit õnnestunud uutes riikides juurutada — Karol Jakubowicz loetleb praegusest Kesk- ja Ida-Euroopast ligi kümme halba mudelit. Inglased on küll

leiutanud metoodika, mida kutsutakse avaliku väärtuse testiks, aga BBC on selletagi Briti sümbol ja kui meie tahaksime seda metoodikat Eestis proovida, nõuaks see suuremat uurijate ressursi, kui ERRil praegu on pakkuda.

Kuni uurijate meeskond täieneb, võiks ehk BBC eeskujul uurida omalaadsust, mida nad nimetavad britilikkuse sõnastamiseks. Mis on tele mõttes eestilikkus, rahvuslikkus ehk siis omalaadsus, kohalikkus, lokaalsele omane?

On see tolerant, ausa mängu reeglitest kinni pidamine, terve mõistuse järgimine, otsekoheus, mõtteselgus, erapooletus, tasakaalukus, intelligent-sus, konservatism, väarikus, tarkus? Mis veel? Kas ja kuidas peegelduvad need omadused Treufeldti, Kersna, Aunaste, Rannamäe, Saare, Reikopi, Andres Kuuse, Talviku, Kärmase, Välba, hommikute-gijate ja teiste ekraaniimagos, kõnepruugis, prog-rammide jutuainetes ja valikutes? Sama tuleb küsida ka raadio kohta: kas oleks vaja teadlikult midagi muuta või rõhutada?

Võiks analüüsida, mis laadi eestilikkusega seos-tuvad erakanalid. Mis mõttes on nemad omalaad-sed või eestilikud ja kas ERR on seda kuidagi roh-kem või teistmoodi. Juurelgem võsapeeterlikkuse, hannesvõrnolikkuse, viglalikkuse, ojajuurelikku-se või martsanderlikkuse üle. Mõelgem omalaad-

setele, ent rahvalikuna töötavatele kuvanditele, imagotele, mis pole kollased, tabloidsed ega kom-merctsligid ning millesse ERR võiks panustada.

Pika villase Mulgi kuue saab selga kord viie aasta jooksul. Eesti sportlasi maailmareenil ja eesti poplauljaid rahvusvahelisel estraadil pole ka just üleliia telepilti võtta. Paljud on mures Eesti identiteedi erosiooni ja eestilikkuse hajumise pä-rast. Kas see teeb raskeks ERRi identiteedi ehitam-ise või hoopis vastupidi, peaks andma hoogu juurde seda identiteeti ja omalaadsust ehitada ja toetada? Mis võimalused on ERRil sümboliseerida Eesti väärtusi, ideaale ja ühtsust? Need on olulised imagoloogilised küsimused.

Kuni eksisteerisid ETV ja ER, ei sõandanud neid keegi nimetada rahvuslikeks. Nüüd on meil Eesti Rahvusringhääling. Tasuks tõsiselt juurelda, kas nüüd on meil iseenesest olemas ka rahvusradio ja rahvustelevision. Ma olen seda meelt, et sõna-de „Eesti“, „raadio“, „television“, „rahvus“, ja „ring-hääling“ mõistemahtu on senises kuvandiloomes tagasihoidlikult kasutatud. Ent vähemasti tundub, et rahvusringhäälingu tekkimisega on üldisest sõnapruugist hakanud taanduma sõnad „riigitele-visions“ ja „riigiraadio“. Eesti televisiooni ja raadio arenguloos on see kuvandilooliselt kindlasti edu märk.